

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.15>**Вікторія Латишева,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри галузевих юридичних наук**Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського***Олександр Плескун,***канд. юрид. наук,**доцент кафедри галузевих юридичних наук**Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського***Ірина Таран,***студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук**Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Статтю присвячено дослідженню становлення й сучасного стану еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату. Встановлено, що основною причиною зміни клімату є господарська діяльність людини, яка полягає у нераціональному використанні природних ресурсів, а саме: вирубка лісів, глобальна урбанізація, діяльність у промисловості та сільському господарстві.

Всебічний аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що правовідносини у сфері подолання наслідків зміни клімату насамперед стосуються екологічних правовідносин, які являють собою суспільні відносини, що врегульовані нормами екологічного права. Обґрунтовано, що правовідносини у сфері подолання наслідків зміни клімату є багаторівневими і виникають як у публічних, так і в приватних сферах, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, між суб'єктами загальної та спеціальної компетенції щодо зменшення негативних наслідків антропогенного впливу на довкілля.

Визначено ключові питання державного управління у галузі зміни клімату, зокрема, досліджено його важливі напрями. Доведено, що для ефективного впровадження еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату дане питання повинно регулюватися не лише на національному рівні, але й на міжнародному, де кожна з держав буде пропонувати заходи для вирішення проблеми. Встановлено, що нормативно-правові акти у вказаній сфері мають бути розраховані на багаторазове застосування, забезпечувати єдиний порядок та стабільність регулювання відносин у сфері подолання наслідків зміни клімату.

За результатами дослідження зроблено висновок, що метою правового регулювання подолання наслідків зміни клімату є стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі.

Ключові слова: екологічне право, довкілля, антропогенний вплив, зменшення парникових газів.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років людство стикається із непередбачуваною кількістю природних катаклізмів. За останні десятиріччя різко зростає температура на Землі, частішають повені, урагани, землетруси, зникає значна частина прибережних територій. Саме тому однією з глобальних екологічних проблем, яка постала перед людством сьогодні, є проблема зміни клімату. Ці явища стають причиною негативного впливу не лише на навколишнє

природне середовище, природні ресурси, але й на життя та здоров'я людини і суспільства загалом. Водночас ці процеси дедалі загострюються, і постає новий масштабний виклик для всіх держав – боротися з наслідками змін клімату для збереження життя і здоров'я своїх громадян, а також забезпечувати природні права людини. Таким чином, вивчення проблем, пов'язаних зі зміною клімату, привертає значну увагу науковців і вимагає чіткої правової регламентації

засобів боротьби з глобальним потеплінням та його наслідками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, комплексного дослідження еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату в Україні здійснено не було. Вихідні положення правового регулювання знайшли відображення у працях І. І. Каракаша, С. І. Кожушко, С. В. Кузнецова, К. А. Прохоренко, О. Ф. Скакун, О. В. Шевченко та інших.

Метою статті є визначення еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату.

Виклад основного матеріалу. Клімат як об'єкт правового регулювання є поняттям поліаспектним, і підходи до його розуміння змінюються на різних етапах розвитку суспільства [1, с. 7]. Правовідносини у сфері подолання наслідків зміни клімату насамперед стосуються екологічних правовідносин, які являють собою суспільні відносини, що врегульовані нормами екологічного права. Вони виникають, існують і припиняються відповідно до вимог і на підставах, передбачених законодавством. Отже, відповідно до цього необхідно детально розглянути елементи правовідносин у вказаній сфері.

Суб'єктами правовідносин у сфері подолання наслідків зміни клімату є: народ України, держава (яка реалізує свої правомочності через відповідні органи державної влади, наділені компетенцією щодо регулювання екологічних відносин), територіальні громади (реалізують свої правомочності безпосередньо або через органи місцевого самоврядування), фізичні й юридичні особи, громадські, міжнародні і релігійні об'єднання, іноземні держави тощо.

Крім того, варто звернути увагу на спеціальні суб'єкти у сфері подолання наслідків зміни клімату. Особливу роль у правовому регулюванні України з питань подолання наслідків змін клімату відіграє створена Урядом міжвідомча робоча група щодо подолання наслідків зміни клімату. Головна її мета – забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс», збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату [2].

До об'єктів правовідносин у сфері подолання наслідків зміни клімату належать: навколишнє природне середовище, природні ресурси, земля, надра, ліс, засоби виробництва, предмети споживання; загальний об'єкт і загалом клімат та кліматичні зміни, які відбуваються на планеті.

Зміст правовідносин у сфері подолання наслідків зміни клімату – це, відповідно, суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, які закріплені у нормативно-правових актах.

Основними нормативно-правовими актами, якими регулюються відносини в екологічній сфері, а саме у сфері зміни клімату, в Україні є:

– Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», яким регулюються відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [3];

– Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», який встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [4];

– Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку», який регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду

та екологічної мережі, крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду [5];

– Закон України «Про екологічну мережу», яким регулюються суспільні відносини у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства [6].

Отже, правовідносини у сфері подолання наслідків зміни клімату є багаторівневими і виникають як у публічних, так і в приватних сферах, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, між суб'єктами загальної та спеціальної компетенції щодо зменшення негативних наслідків антропогенного впливу на довкілля.

Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища передбачається здійснювати у двох напрямках: складання і затвердження екологічних нормативів природокористування (стосовно надр, ґрунтів, води, повітря, рослинності тощо); складання і затвердження комплексу еколого-економічних показників державного контролю за станом довкілля та діяльністю господарських структур [7, с. 50–51].

Інститут подолання наслідків зміни клімату є інститутом екологічного права. Це вимагає формування відповідного інституту законодавства чіткої галузевої належності, тобто постає необхідність у розробці цілого комплексу правових приписів, які б забезпечили детальне правове регулювання суспільних відносин у сфері подолання наслідків зміни клімату. Система законодавства повинна формуватися відповідно до системи права з урахуванням його зовнішньої форми, змісту, складу і стійкого зв'язку між його елементами.

Функції державного управління в галузі зміни клімату – це основні напрями діяльності державних, самоврядних та громадських об'єднань у сфері запобігання змінам клімату і боротьби з наслідками, до яких ці зміни призводять.

Відповідно, здійснення функцій базується на таких принципах державного управління, як: плановість, компетентність, участь громадськості, а також на специфічних принципах, які властиві природокористуванню загалом: це науковість, комплексність, платність спеціального природокористування тощо. Також важливими напрямками є: моніторинг, оцінка, опрацювання, збереження

й аналіз інформації про стан довкілля, прогнозування його змін та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій для ухвалення ефективних управлінських рішень [8, с. 53].

Кожен з нас може долучитися до збереження Землі, і це не так важко, як здається на перший погляд: робити вибір на користь захисту довкілля; раціонально використовувати природні ресурси; зменшувати викиди парникових газів в атмосферу; зменшувати, використовувати знову та переробляти відходи; зберігати енергію; відповідально споживати природні ресурси; споживати власну «зелену» енергію; дбати про природні екосистеми; вживати екологічні продукти; досягати разом кліматичних цілей.

Важливими є також політичні заходи у сфері подолання наслідків зміни клімату, які (заходи) повинні закріплюватися нормативними актами на державному рівні. До них належать: модернізація та вдосконалення системи обліку й залучення споживача до управління власним попитом на енергетичні ресурси; ведення міжнародних кліматичних переговорів; підвищення енергоефективності, перехід на відновлювальну енергетику, оптимізація та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури; зобов'язання держав щодо зменшення шкідливого впливу на зміну клімату шляхом застосування заходів, які здатні попередити або скоротити викиди парникових газів у найближчому майбутньому; розроблення рекомендацій з адаптації сільського господарства до зміни клімату; забезпечення функціонування спеціально уповноваженого органу з питань моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів і торгівлі квотами на викиди парникових газів; підвищення рівня корпоративного управління суб'єктів господарювання та їхньої спроможності використовувати доступні інструменти внутрішнього та зовнішнього ринків капіталу й ресурсів енергетичного ринку України; вживати заходів для допомоги населенню на шляху адаптації до передбачуваних та невідворотних наслідків зміни клімату, у тому числі мінімізувати вплив зміни клімату на права людини; ідентифікація міжнародних баз даних про найкращі доступні технології, спрямовані на скорочення антропогенних викидів, збільшення абсорбції парникових газів та адаптацію до зміни клімату, створення умов для доступу населення і суб'єктів господарювання до таких баз даних; забезпечення сталого розвитку.

Варто зазначити, що проблема глобальної зміни клімату займає сьогодні одне з ключових місць на порядку денному в міжнародній політиці. Усвідомлення цієї проблеми,

поступ на шляху до її вирішення відбуваються в дуже складних умовах міжнародних переговорів, консультацій, суперечок, відстоювання вузьких, локальних, короткочасних, часто суто економічних чи геополітичних інтересів окремими державами, боротьби поглядів та ідеологій тощо. У зв'язку із цим проблема зміни клімату і породила кліматичну дипломатію, яка зародилася у другу половину XX століття.

Україна є активним учасником міжнародних переговорів, які пов'язані зі сферою подолання наслідків зміни клімату. Зокрема, у 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 155 держав, в тому числі Україна, підписали Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, яка набула чинності 21 березня 1994 р. Згідно зі статтею 2 Конвенції, її метою є досягнення стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі [9]. Важливим кроком стало також підписання у 1997 році Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Це міжнародна угода про обмеження викидів в атмосферу парникових газів, яка встановлює кількісні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів для розвинутих держав [10].

У період з 29 листопада по 12 грудня 2015 року був узгоджений текст Паризької угоди, яка замінить Кіотський протокол після 2020 р. Відповідно до статті 2 цієї Угоди, її метою є зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності. Ця Угода реалізовуватиметься таким чином, щоб відобразити справедливість і принцип спільної, але диференційованої відповідальності, а також відповідних можливостей у світлі різних національних обставин [11]. Верховна Рада України ратифікувала Паризьку угоду у липні 2016 року у числі перших парламентів у світі і стала першою європейською країною, яка закінчила процедуру ратифікації, передавши ратифікаційні грамоти у Секретаріат Конвенції. Ратифікувавши Паризьку угоду, Україна підтвердила послідовність своєї політики щодо проблеми зміни клімату і готовність надалі координувати свої зусилля зі світовим співтовариством для стабілізації концентрації парнико-

вих газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему [12].

У 2018 році Україна подала до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, в якій представлено сценарії скорочення по роках відносно базового 1990 року викидів парникових газів з урахуванням їх поглинання, підвищення енергоефективності виробництва, розвитку альтернативної енергетики, застосування інновацій, можливостей трансформації ринку та інституцій.

Варто зазначити й те, що Кабінетом Міністрів України також встановлено: Порядок підготовки, розгляду, схвалення та реалізації проектів, спрямованих на скорочення обсягу антропогенних викидів парникових газів; Порядок координації заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до зазначеної Конвенції; Порядок функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар; Порядок розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у період дії зобов'язань сторонами Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату; затверджено Положення про Національний електронний реєстр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів.

Висновки

Впровадження еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату повинно регулюватися не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Нормативне регулювання відносин у сфері подолання наслідків зміни клімату має містити засоби, застосування яких сприятиме досягненню конкретного результату, зокрема: зменшення концентрації парникових газів в атмосфері, збереження біорізноманіття тощо. Нормативно-правові акти мають бути розраховані на багаторазове застосування, забезпечувати єдиний порядок та стабільність регулювання відносин у сфері подолання наслідків зміни клімату.

Список використаних джерел:

1. Прохоренко К. А. Клімат як об'єкт еколого-правової охорони України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013. С. 7.
2. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії

«Європейський зелений курс»: постанова Кабінету Міністрів України № 33 від 24.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2020-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2021).

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.

4. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України № 2059-VIII від 23.05.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 29. Ст. 315.

5. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 16. Ст. 138.

6. Про екологічну мережу: Закон України № 1864-IV від 24.06.2004 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 45. Ст. 502.

7. Екологічне право України: навчальний посібник / І. І. Каракаш. Одеса: Фенікс, 2012. 788 с.

8. Національний інститут стратегічних досліджень «Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації». Київ, 2020. С. 53.

9. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044 (дата звернення: 15.04.2021).

10. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801 (дата звернення: 15.04.2021).

11. Паризька угода від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (дата звернення: 15.04.2021).

12. Про проведення парламентських слухань на тему: «Реалізація в Україні міжнародних документів щодо запобігання антропогенним змінам клімату»: постанова Верховної Ради України № 2424-VIII від 16. 05. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2424-19> (дата звернення: 15.04.2021).

Viktoriiia Latysheva, Oleksandr Pleskun, Iryna Taran. Characteristics of environmental and legal ways to overcome the consequences of climate change

This study aims to investigate the formation and current state of environmental and legal ways to overcome the consequences of climate change. Climate is a long-term average of the weather in a given place and it has a direct impact on people's lives. It has been found that human business activity is the main cause of climate change. It consists in the irrational use of natural resources, namely, deforestation, global urbanization, industrial and agricultural activities.

The scientific literature review shows that, first of all, legal relations in overcoming the consequences of climate change are related to environmental legal relations, represented by social relations, that are regulated by the environmental law. The study revealed that legal relations in overcoming the consequences of climate change are multilevel. They arise both in public and private spheres, that are related to environmental protection, between subjects of general and special competence, about reducing negative consequences of anthropogenic impact on the environment.

Key issues of public administration in the field of climate change are identified. In particular its important areas are examined. Regulation not only at the national level, but also at the international level, where each country will propose measures to solve the problem, is essential in the effective implementation of environmental and legal ways to overcome the consequences of climate change. It has been found that laws and regulations should be designed for multi- using. They must to ensure a unified procedure and stability of interfacing to overcome the consequences of climate change.

Summing up the results, it is concluded that stabilization of greenhouse gas concentrations in the atmosphere at a level that would prevent dangerous anthropogenic impact on the climate system is the goal of legal regulation to overcome the consequences of climate change. This level should be achieved within the required time for the natural adaptation of ecosystems to climate change, which will avoid jeopardizing food production and ensure further sustainable economic development.

Key words: *environmental law, environment, anthropogenic impact, reduction of greenhouse gas emissions.*